

Pionieren in de Peel
*Op weg naar
een natuurlijk
cultuurlandschap*

Colofon

Deze brochure is een uitgave van de Stichting Peel Natuurdorpen. De stichting zet zich voor het realiseren van landschapslandbouw in de Peel. Doel is een combinatie van nieuw natuurlijk cultuurlandschap en tiny houses in de Peel, het gebied dat ligt in het grensgebied van Noord-Brabant en Limburg.

Uitgave: Stichting Peel Natuurdorpen
Samenstelling: Pierre Bos, Annie Martens, Jan Ottens, Tjeu van Ras (eindredactie)
Foto's in deze brochure zijn, tenzij anders vermeld, gemaakt door Peel Natuurdorpen.

Ontwerp: Gerwen online en offline reclame, Zeeland
Drukwerk: Ketelaars Drukkerij, Uden
Oplage: 450

Website: www.peelnatuurdorp.nl
Email: info@peelnatuurdorp.nl

De samenstellers hebben geprobeerd alle rechthebbenden van de teksten en afbeeldingen in dit boek te achterhalen. Mochten personen of instanties desondanks van mening zijn dat rechten geschonden zijn, dan kunnen zij zich wenden tot het bestuur van de Stichting Peel Natuurdorpen.

Inhoudsopgave

1. Inleiding. De Peel benutten, goed houden en doorgeven. Pierre Bos, voorzitter Peel Natuurdorpen.	4
2. Projectplan. Landschapslandbouw in de Peel. Pierre Bos, Annie Martens en Jan Ottens, bestuur Peel Natuurdorpen.	8
3. De Peel door de eeuwen heen. Mijn kinderen eten geen turf meer. Jan Ottens, bestuurslid Peel Natuurdorpen.	10
4. Inbreng erfgoed. Het pionieren in de Peel weer uitvinden. Peter Hermens Landschapsarchitect.	16
5. Participatie en dialoog. Meedoen en meepraten. Henk van den Berg, kwartiermaker Peel Natuurdorpen.	18
6. Voorbeeldwerking en kennisdeling. Peel Natuurdorpen als voorbeeld. Guido Enthoven, I.M.I.	20
7. Hoe los je zware ruimtelijk opgave eenvoudig op? Wonen in het buitengebied. Maarten Geerts, Buro SRO.	22
8. Transitie opgaven. De gemeente Maashorst moet lef tonen. Gijs van Oorschot, projectleider gemeente Maashorst.	24
9. Grensgebied in de noordelijke Peel. Tjeu van Ras, redacteur.	26
10. De Graspèl vruuger. Leo van der Heijden.	27

De Peel benutten, goed houden en doorgeven

door Pierre Bos

INLEIDING

Natuur, dier en mens 'lenen' de aarde. Voor Stichting Peel Natuurdorpen betekent dat de aarde benutten, in goede staat houden en weer doorgeven. Dat vraagt om evenwicht tussen de partijen. Ook in de Peel 'lenen' natuur, dier en mens de aarde.

Stichting Peel Natuurdorpen (PND) wil graag een goede balans vinden tussen natuur, dier en mens. Met behoud en versterking van cultureel erfgoed en ontwikkeling van natuurlijk cultuurlandschap.

Onze missie:

De stichting richt zich op inwoners van de Peel. Zij stimuleert boeren om rendabel landschap te realiseren: landschapslandbouw. Dat is het ontwikkelen van landschap op landbouwgrond. Ons ideaal is een natuurlijk cultuurlandschap: een afwisseling van bossen, kruidenrijk grasland, houtwallen, heggen en waterpartijen. Met koeien die een belangrijke rol als stoffeesters ervan vervullen. Dit landschap biedt ruimte voor wonen in tiny houses in de beboste delen of op het erf van de boerderij. Een combinatie van natuur, landbouw en wonen. Tiny houses, klein en fijn wonen, vormen een goed verdienmodel. Zo kunnen we boerenbedrijven en landschap duurzaam in stand houden in volledige harmonie met de natuur.

Wie zijn wij?

Het bestuur van Stichting Peel Natuurdorpen bestaat uit voorzitter Pierre Bos, secretaris Annie Martens en penningmeester Jan Ottens. Een Raad van Advies staat de stichting bij. Kwartiermakers - tot nu toe twee - vormen het directe aanspreekpunt voor grondeigenaren in een deelgebied van de Peel.

In de notitie "Ontwikkeling de Peel" heeft de gemeente Maashorst in januari 2023 toestemming gegeven om in het dorp Zeeland, omgeving "Heihorst" een demolocatie landschapslandbouw te ontwikkelen. In overleg en samenspraak met de gemeente, de boeren en de bewoners in de buurt gaan we daarmee aan de slag. Kwartiermaker voor deze demolocatie is Henk van den Berg.

In deze brochure leggen we als stichting uit hoe landschapslandbouw in de demolocatie in Zeeland op de Heihorst eruit gaat zien, waarom dat gebeurt,

welke boeren daarbij zijn betrokken, wat de kenmerken zijn van het gebied, hoe de buurtbewoners en mogelijk toekomstige bewoners bij de ontwikkelingen betrokken zijn, welke partijen het project ondersteunen en wat de rol van de gemeente Maashorst is. We volgen de proef op de Heihorst nauwkeurig om daar voor het hele project van onze stichting lering uit te trekken.

In de Peel op de Heihorst nieuwe natuur maken op boerenland in boerenhand met daarin klein en fijn wonen. De boer ontwikkelt een gemengd bedrijf met een duurzaam verdienmodel. Nieuwe bewoners in de tiny houses kunnen met veel minder vooruit, ze dragen bij aan een lage footprint en zijn onderdeel van hun omgeving in doen en laten. Biodiversiteit wordt weer de norm in de Peel. Water en bodem zijn daarbij sturend.

Stichting Peel Natuurdorpen realiseert haar doel door samen te werken. Boeren zijn de basis. Binnen hun bedrijfsvoering vormt landschapslandbouw een wezenlijk onderdeel. Op hun grond wonen nieuwe bewoners. De wisselwerking en samenwerking tussen boer en bewoners zorgt voor een nieuwe dynamiek. Om de belangen van boer en bewoners te borgen legt de overheid de bestemming vast in een Omgevingsplan en in een kwalitatieve verplichting. Dat is in een notariële akte vastgelegde afspraak tussen boer en bestuurder - de overheid - om de gewenste ontwikkeling langjarig vast te leggen.

Kennis en kunde

Om landschapslandbouw optimaal te realiseren hebben we kennis en kunde nodig. Werkend Landschap ontwikkelt in de Peel een natuurlijk cultuurlandschap. Buro SRO is een advies- en

ontwerpbureau en organiseert de vergunningaanvraag. In NOVEX - de Nationale Omgevingsvisie Extra - werken de overheden samen die de gebiedsopgave de Peel ten uitvoering brengen. Doel van het NOVEX-gebied de Peel is het realiseren van een toekomstbestendige, gezonde en natuurlijke leefomgeving voor mensen die er wonen, werken en recreëren.

De Peel is cultureel erfgoed, cultureel erfgoed brengt mensen samen. De Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE) faciliteert en ondersteunt initiatieven die ontwikkelingen en veranderingen op het terrein van landbouw en natuur realiseren. Stichting Peel Natuurdorpen draagt bij op gebied van natuurverbetering, natuurinclusieve landbouw en cultuurlandschappen. Instituut Maatschappelijke Innovatie (IMI) deelt zijn opgedane kennis en voorbeelden. Gerrits & Van Gulick Notarissen bewaakt de overeenkomsten en inhoud van relevante documenten.

Experimenteren en samenwerken

In de demo-locatie experimenteren we om een goede balans te vinden tussen natuur, landbouw en wonen. Meervoudig ruimtegebruik geniet voorrang. Het Peel Natuurdorpen project is een combinatie van het individuele belang van de boer en het gebiedsbelang. Het gebiedsplan is leidend en in beginsel wordt ieder individueel plan hierop afgestemd.

Samenwerking op gebiedsniveau is het leidende credo. Veel problemen op bedrijfsniveau zijn op te lossen door samen te werken. Samenwerking is de beste manier om tot een aantrekkelijk en rendabel landschap te komen op gebiedsniveau. Samenwerking om:

- de verhouding bos/kruidentrijk grasland op gebieds- en op bedrijfsniveau te regelen,
- door met gezamenlijke inkoop te bezuinigen op kosten o.a. tiny houses,
- onderlinge kennis, vaardigheden en materialen te delen,
- één organisatie te vormen waarin boeren, bewoners en gemeente elkaar vinden (BTO = boeren terreinbeherende organisatie),
- collectief het natuurbeheer uit te kunnen (laten) voeren,
- bewoners die klein en fijn wonen in te schakelen bij ontwikkeling en beheer van natuur,
- het eigen boerenbedrijf duurzaam en met veel plezier in stand te kunnen houden,
- een energiecoöperatie te verwezenlijken met boeren en bewoners.

Onze voorouders hebben gepionierd in de Peel. In hun voetsporen willen wij graag verder pionieren met een stip aan de horizon: een natuurlijk cultuurlandschap van-voor-door met boeren, dat speels als een ruim 100 km lange gordel van natuurparels van noord naar zuid door de hele Peel slingert.

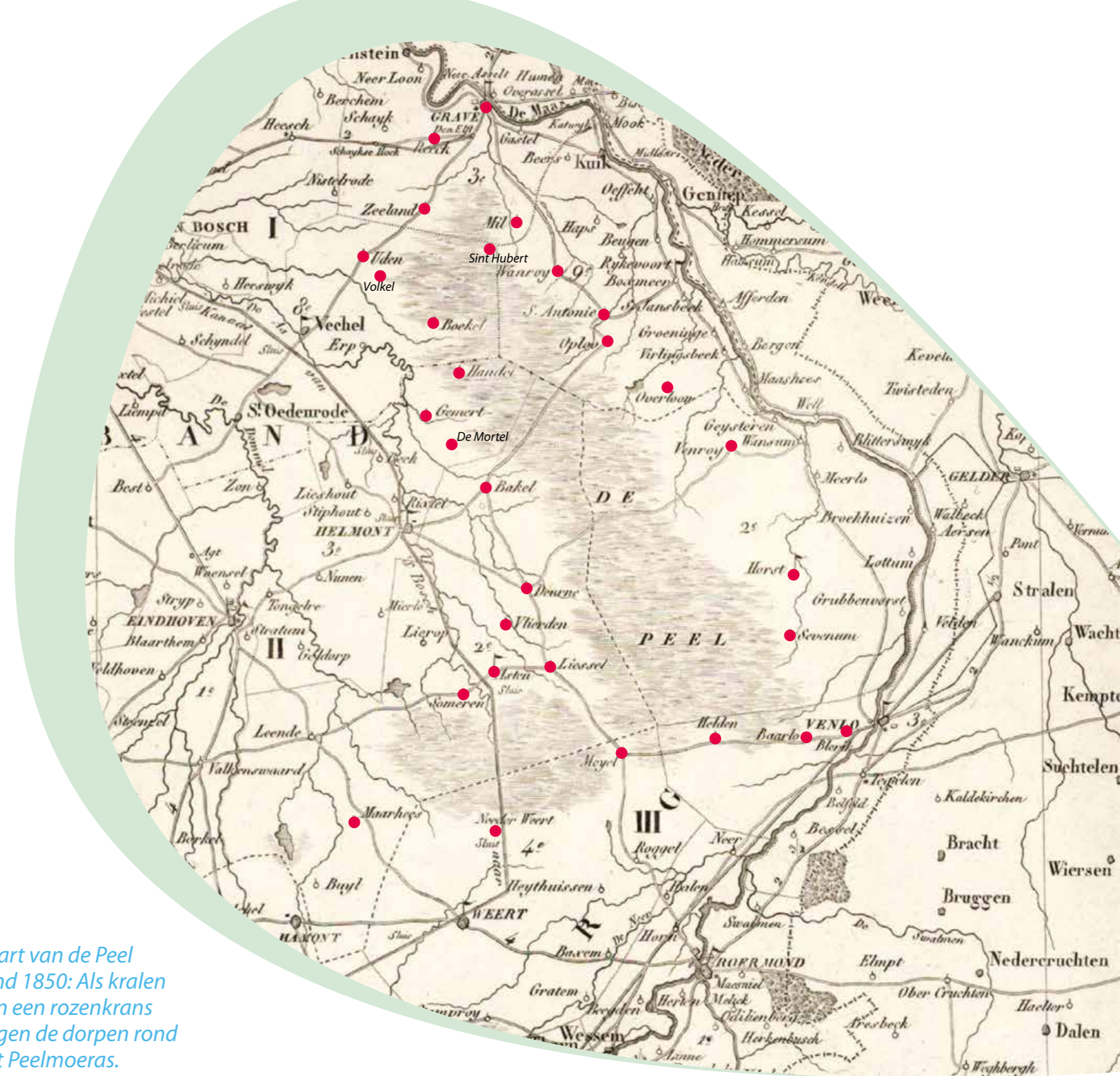
Deze brochure is ook een vorm van samenwerken. De inhoudelijke thema's zijn uitgewerkt door Peter Hermens, Gijs van Oorschot, Guido Enthoven, Henk van den Berg, Jan Ottens, Maarten Geerts en Tjeu van Ras, die tevens schrijfadvisen gaf en de teksten in deze brochure heeft geredigeerd.

Veel lees- en kijkplezier.

Pierre Bos is voorzitter van de Stichting Peel Natuurdorpen.

Kaart van de Peel rond 1850: Als kralen van een rozenkrans liggen de dorpen rond het Peelfoer.

(Bron: Topotijdreis)

Projectplan: Landschapslandbouw in de Peel

Voor Peel Natuurdorpen is een kernwaarde dat mens en natuur met elkaar verbonden zijn en dat ze elkaars welzijn en groei versterken. Een gezonde natuur met een biodiversiteit in balans, is belangrijk voor mens en samenleving en daarmee ook ieders verantwoordelijkheid.

Natuurlijk cultuurlandschap

Het Peel Natuurdorpen project draait om landschapslandbouw. Dit is een combinatie van nieuwe natuur op landbouwgrond en klein en fijn wonen in tiny houses in de Peel. Boeren ontwikkelen hiervoor een nieuw natuurlijk cultuurlandschap. Ze leggen nieuwe natuur aan op landbouwgrond: bossen, heggen, houtwallen, waterpartijen en kruidenrijk grasland, met daarin koeien als de natuurlijke stoffeesters. Het weldadige landschap van Bronlaak/ Groote Slink in Oploo is hiervoor de inspiratiebron. In zo'n nieuw natuurlijk

cultuurlandschap komen tiny houses, verscholen tussen de bomen: gemiddeld 3 per ha. Deze combinatie van klein wonen in dit natuurlijke landschap, maakt natuur en landschap haalbaar en betaalbaar. Boeren krijgen hierdoor een nieuw soort gemengd bedrijf; bijvoorbeeld akkerbouw of melkvee met daarnaast landschapslandbouw. Dit maakt extensiveren mogelijk, op een natuurlijke en ongedwongen manier.

Kwalitatieve verplichting

Grond en tiny houses die in het kader van dit project ingezet worden, blijven eigendom van de boeren. De deelnemers aan dit project moeten een kwalitatieve verplichting ondertekenen. Dit is een notariële akte waarin het nieuwe landschap en de tiny houses onlosmakelijk aan elkaar gekoppeld zijn. Dit voorkomt dat partijen alleen voor het snelle geld gaan. De hoeveelheid nieuwe natuur die landschapslandbouw

Peel Natuurdorpen voor nieuw natuurlijk cultuurlandschap

Het bestuur van Stichting Peel Natuurdorpen,
v.l.n.r. Pierre Bos, Annie Martens en Jan Ottens

vereist, is ongekend. Voor elke 3 tiny houses komt één hectare nieuw natuurlijk cultuurlandschap. Dit betekent dat minder dan 5% van de oppervlakte in het nieuwe landschap nodig is voor 'wonen'.

Doel

Belangrijkste doel is het op innovatieve en creatieve wijze een groene en sociale leefomgeving realiseren, door landschapslandbouw juridisch/ planologisch mogelijk te maken in de hele Peel.

Om dit te bereiken is het cruciaal om:

- landschapslandbouw door middel van een pilotproject in het noordelijke deel van de Brabantse Peel te realiseren en hiermee aan te tonen dat landschapslandbouw hét middel is om een impuls te geven aan de kwaliteit en leefbaarheid in de Peel. Dit door landbouw, natuur en wonen met elkaar te verbinden, waardoor mens en milieu weer in balans komen.
- te zorgen dat het een financieel haalbare stap is, in de transitie naar duurzame landbouw, waarbij extensivering zich op een natuurlijke wijze voltrekt.
- de boeren een sterke en stabiele financiële basis te bieden en hiermee aan te tonen dat voedselproductie, wonen, natuur en ecologie heel goed samen kunnen gaan en tevens dat de stikstof- en klimaatopgaven geen onmogelijke opgaven zijn.

- een krachtige basis te bieden om een organisatie op te zetten, waarin boeren, bewoners en bestuurders gezamenlijk en professioneel zorg dragen voor het succesvol beoefenen en verder uitrollen van landschapslandbouw.
- op korte termijn (2024) een demolatie (Heihorst te Zeeland) te realiseren waarin boeren, toekomstige bewoners en bestuurders, kunnen zien en beleven wat landschapslandbouw in de praktijk inhoudt.
- de eerste BTO (Boeren Terreinbeherende Organisatie) op te richten. Dit om het bereikte resultaat ten aanzien van landschapslandbouw te consolideren en uit te breiden. Voor een blijvend resultaat is het belangrijk dat landschapsvorming en -onderhoud in groepsverband gebeurt.

Pionieren

De Peel is onlosmakelijk verbonden met pionieren. Dat was in vroeger tijden zo en geldt nu nog. Juist in de Peel kan weer gepioneerd worden. Met dank aan de NOVEX (Nationale Omgevingsvisie EXtra). De Peel is immers aangewezen als één van de NOVEX-gebieden. Dit betekent dat er geëxperimenteerd mag worden met niet voor de hand liggende zaken, zoals wonen in het buitengebied. Maar zelfs dan blijft het nog steeds pionieren!

Brede welvaart

Dit project maakt wonen in een prettige, gezonde, groene omgeving, haalbaar en betaalbaar voor iedere Nederlander. Daarnaast geeft het boeren de kans om boer te blijven. Het versterkt tevens de levensvatbaarheid van bestaande Peel(rand)dorpen door de komst van tiny house-bewoners. De tiny house-bewoners worden betrokken bij aanleg en onderhoud van het nieuwe landschap. Goed vanuit sociaal alsook ecologisch en economisch oogpunt. De belangstelling voor ontpullen, het hebben van een lage footprint en toch kunnen genieten van een brede welvaart, spreekt veel mensen aan. Zij willen hun kwaliteit van leven hier en nu, niet ten koste laten gaan van de brede welvaart van latere generaties of van mensen elders in de wereld. Het Peel Natuurdorpen project past naadloos in deze stroming.

Mijn kinderen eten geen turf meer

door Jan Ottens

DE PEEL DOOR DE EEUWEN HEEN

De Peel is een uitgestrekt gebied op de grens van Limburg en Noord-Brabant. In vroeger tijden strekte de Peel zich uit van Midden-Limburg tot aan Den Bosch en van Grave in het noorden tot Venlo in het zuiden. Een immens gebied, oorspronkelijk ruim 100.000 ha groot, zo'n 80 km lang en 10 tot 25 km breed. Het gebied was woest en kaal, nat en moerassig, voor de gewone mens niet geschikt. De Peel was het domein van stropers en vagebonden, zoals d'n Rowwen Hèze. Dit was Christiaan Hesens uit het Limburgse America. Een angstaanjagend figuur, niet van onbesproken gedrag en voor d'n duvel niet bang. Als bij nacht en ontij de verloskundige nog op pad moest, wat vaak te doen was in die tijd, waarin tien of meer kinderen de normaalste zaak van de wereld was en geen normaal mens nog de deur uit durfde, vanwege de vele spoken, weerwolven en dwaallichten in de Peel, dan was de verloskundige volledig aangewezen op d'n Rowwen Hèze.

Turfstekers in de oude Peel
© Martien Coppens/ Nederlands Fotomuseum

Toon Kortooms

Het woord 'Peel' roept meteen beelden op van het zuidelijke deel ervan. Dit met dank aan de streekromans van Toon Kortooms en Antoon Coolen. Toon Kortooms is geboren en getogen in Deurne op de grens van het latere Peeldorp Griendtsveen. Hij beschreef de Peel ten tijde van de turfwinning. 'Mijn kinderen eten turf', is de titel van een van zijn boeken. Een titel die aangeeft hoezeer de turfwinning allesbepalend was voor de streek. Dit terwijl kinderen uit de huidige Peel, vaak niet eens meer weten wat turf is. Kortooms heeft vooral met veel humor geschreven over die tijd, maar of er voor de werkers zoveel humor te beleven viel, is maar zeer de vraag. Het was lomp zwaar werk, dag-in-dag-uit, van licht tot donker, zes dagen in de week, daarbij continu geteisterd door zwermen muggen in soorten en maten. Turfstekers van rond de 40 jaar, zagen eruit alsof ze de 90 ruim gepasseerd waren. Dat ligt voor een deel aan de kleding van die tijd en vooral aan het feit, dat ze al zo jong 'opgebrand' waren.

Huize Veenzicht
te Velp bij Grave

Veenzicht

De Peel is veel groter, dan alleen het zuidelijk deel. Zo is óók in het noordelijk deel van de Peel nog veel te zien, dat direct naar het verleden van de roemruchte Peel verwijst. Zoals de naam Odiliapeel voor een nieuw dorp en de gebiedsnamen Graspeel en Heihorst (een verhoging in de Peel) in Zeeland. Aan de Bosschebaan in Velp (Grave) staat op een woning 'Veenzicht' (zie foto en kaart). Op hele oude kaarten nog aangeduid als 'Veenzicht'. Van hieraf keek je wel 100 km de Peel in. Een oude inwoner uit de Peel zei het treffend: "Vroeger bood bij een stormachtige zuidenwind de kerktoeren van Venlo de enige beschutting voor Grave en omstreken".

Een berkenboompje (veel meer zal het niet geweest zijn) in de kale Peel, vormde het enige obstakel tussen Uden en Grave. De naam 'Langenboom' schijnt hieraan te danken te zijn. Eeuwenlang was hier strijd tussen Zeeland en Escharen om vermeende grondrechten. Zo was er ook strijd tussen Venray, Oploo en Gemert over grondrechten. Den Twist (later Westerbeek genoemd), had een naam, die niets aan duidelijkheid te wensen overlaat. De Vredepeel kreeg een naam, die duidt op een onaangename periode, voordat de lieve vrede eindelijk op kwam dagen.

De Princepeel in de voormalige gemeente Mill kent een rijke historie (zie kader Van Ophoven). Café-restaurant 't Amanshof in Wilbertoord is een directe verwijzing naar de ontginning van de Princepeel. Werkers kregen een tuintje (een hofke) toegewezen van de kasteelheer. De tuintjes waren geen bezit, maar allemans hofkes.

Kaart rond 1800. Langenboom is het eerste Peeldorp dat ontstond. Toen nog niet meer dan enkele boerderijen. Huize Veenzicht in Velp bij Grave was er toen al. De Graspeel (tussen Zeeland en Langeboom) was in de winter ontoegankelijk en diende in de zomer als gemeenschappelijk weidegebied: De Meent. (Bron: Topotijdreis)

Ondoordringbaar

Dat de Peel eeuwenlang een ondoordringbaar gebied was, merk je nu nog steeds. Zo praat men in het dorp Zeeland van huis en thuis en slechts 5 kilometer verder op, is het huus en thuus. Hoe kan dit, zou je denken? Helemaal niet vreemd als je weet hoe de Peel er vroeger uitzag. Een totaal andere taal, als gevolg van eeuwenlange scheiding van volkeren, door het moeras. Mijn opa vertelde vaak, dat als hij vroeger (rond 1900) vanuit Zeeland naar Mill wou, hij daar de hele dag mee bezig was. 's Morgens om 6 uur het paard inspannen, dan via Reek, Velp, Grave, Escharen en Gassel naar Mill en daarna dezelfde weg weer terug, om 's avonds voor het donker weer thuis te zijn. Dat was een hele onderneming, ook al waren er toen nog geen files.

De Peel van rond 1900 zou nu waarschijnlijk niet meer ontgonnen worden en een Unesco erfgoedstatus kunnen krijgen! Maar tijden en inzichten veranderen. Zo zal er later waarschijnlijk ook anders tegen onze tijd aangekeken worden.

Het verhaal van landdrost De Court uit 1841 laat maar één conclusie over: Zo snel mogelijk ontginnen en ten nutte maken, die woeste grond en zo geschiedde.

In 1841 omschreef P.E. de Court (landdrost van Brabant) de Peel als volgt:

'Het gezigt en uiterlijk aanzien van deze akelige en eentoonige woestijn verwekt een droevig gevoel; noch boom, noch struik verlustigt het oog; het eenige rustpunt is de verzameling van turfmiten, welke op eenen afstand een kampement vertoonen. De dorpen, door moerputten gescheiden, zijn dermate verwijderd, dat zij onderling onzichtbaar zijn en weinig of geen omgang hebben. Afgesneden door ontoegankelijke moerassen, vennen en waterplassen, zijn zij voor het verkeer te zeer verwijderd. Drie à vier gebrekkige wegen verbinden dezelve wel eenigszins, maar niet genoeg tot hun welzijn. Bij donker of mistig weder zich nergens aan herkende, is de Peel gevaarlijk, om de menigte sporen, naar en van het moer loopende, waardoor misleid, men in de moeren zinkt en akelige nachten doorbrengt...'

(Kunst)mest

Het Peellandschap veranderde in de loop van de eeuwen regelmatig van aanzien. Van ijsvlakte tot veengebied en recentelijk, door turfwinning en ontginning, naar een intensief agrarisch gebied. Na de turfwinning bleef kale grond over, die gebrek had aan letterlijk alles. Boeren konden aanvankelijk net zo veel grond krijgen als ze wilden. Maar gebrek aan mest was één van de belangrijkste redenen om niet te veel grond te willen. De komst van kunstmest zorgde voor een gigantische omwenteling (zie kader Van Ophoven). Later kwam hier nog de intensieve veehouderij bij, met een onuitputtelijke bron aan mest. Van bittere armoede tot mega overschotten. Het kan verkeren...

Dominicus van Ophoven

Van Ophoven was rond 1900 directeur-eigenaar van landgoed De Princepeel. Vóór zijn tijd, bestond het landgoed uit slechts enkele boerderijtjes. De bouwer van Huize Princepeel, Adriaan Christiaan Nering Bögel, begon eind 19e eeuw het noordelijk gelegen stuk van de Princepeel, in cultuur te brengen. Voor turfwinning was de veenlaag te dun. Wat er zat werd ondergeploegd met grote ploegen. Aanvankelijk met paarden en later machinaal. Voor de verbouwing van korensoorten zoals tarwe en rogge, was de grond te slecht, door gebrek aan mineralen. Van Ophoven pakte de ontginning anders aan. Hij maakte gebruik van een Duitse stoomploeg en gebruikte kunstmest. Daardoor teelde hij met groot succes suikerbieten en werd het mogelijk om hoogwaardige granen te verbouwen. Problemen pakte hij op een creatieve manier aan. Zo was er eens overlast van wormen, die aan de kiemen van de gewassen vraten. Van Ophoven importeerde Italiaanse kippen, liet die los op het land en het probleem was snel opgelost. Het succes van De Princepeel trok mensen aan en droeg bij tot het ontstaan van Wilbertoord. Aan natuur- en landschapswaarde had Van Ophoven geen enkele boodschap. Het ging hem om de vooruitgang. Van Ophoven was, samen met pater

Van den Elsen, een van de grote initiatiefnemers tot de oprichting van de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond.

In de oorlog moesten verscheidene Zeelandse boeren grond in de Houtvennen (een horst in de Peel) afstaan aan de Duitsers, omdat die daar een vliegveld (Volkel) aan gingen leggen. De gedupeerde boeren konden grond pachten in De Princepeel, die inmiddels in handen was van juffrouw Jaeger, een kleindochter van Dominicus. Ook in de Zeelandse Peel, gelegen ten westen van de Princepeel (nu AgroProeftuin gebied) pachtten boeren grond van de voormalige gemeente Zeeland. Daardoor hadden sommige Zeelandse boeren zowel grond in de Graspeel, als verderop in De Princepeel en Zeelandse Peel.

Oud familiewapen Princepeel.

Dominicushoeve in De Princepeel (foto: F. Couwenberg) Genoemd naar de ontginner van de Princepeel: Dominicus van Ophoven. Volgens de laatste bewoner van deze hoeve (inmiddels afgebroken) herbergt de grond erachter een massagraf met veel Belgische trekpaarden. Die paarden werden letterlijk doodgewerkt om de Peel te ontginnen.

1966: Laatste gesubsidieerde ontginning van de Peel in Heibloem. (maker foto onbekend)

Ter overpeinzing
De laatste ijstijd duurde
circa 100.000 jaar

De vorming van de Peel met
hoogveen circa 10.000 jaar

De ontginning van de Peel
circa 100 jaar

Als deze versnelling doorzet
dan is landschapslandbouw
in 1 tot maximaal 10 jaar
gepiept. 4 jaren zijn al om.
Nog 6 te gaan!

Wat is er nog over

In amper honderd jaar heeft de mens het ruige moerasgebied omgevormd tot wat het nu is. Dit terwijl de natuur er ruim 10.000 jaar over deed om het moeras en veengebied te maken, zoals het tot de 20ste eeuw was. Dit moeras is in zo'n 100 jaar (van circa 1850 tot circa 1960) nagenoeg geheel ontgonnen. Vandaag zijn er van de oude Peel nog maar 2 gebieden van betekenis over: de Astense en de Deurnese/Mariapeel. Van de Astense Peel bleef circa 1.400 hectare over. Ze staat bekend als Nationaal Park de Grootte Peel en ligt op de grens van Limburg en Noord-Brabant (Ospel en Nederweert). De Deurnese Peel en de Mariapeel liggen tegen elkaar in de voormalige veenkolonies Griendtsveen (Limburg) en Helenaveen (Brabant). Ze vormen één gebied van circa 2500 hectare. Van de ruim 100.000 hectare Peel is dus nog geen 4000 hectare over (amper 4%). Ongeveer de oppervlakte van de gemeente Boekel.

Nieuw erfgoed

Een 20-tal Peeldorpen ontstonden in de Peel. Als eerste Langenboom en de afgelopen 100 jaar kwamen daar Odiliapeel (aanvankelijk Terraveen genoemd), Venhorst, Landhorst, Wilbertoord, Vredepeel, Elsendorp, De Rips, Kronenburg, Heide, Heibloem, Helenaveen, Griendtsveen, Eversoord, en nog andere bij. Zo is Ysselsteyn in 1921 gesticht en bedoeld als modeldorp voor andere vestigingen. In feite zijn dit artefacten in het bijzondere natuurgebied de Peel: zeg maar dingen, die

er van nature niet in thuishoren. Zo zijn er in wezen veel gebiedsvreemde zaken in de Peel, maar ze horen wel bij de geschiedenis en daarmee tot het erfgoed van de Peel. Een geschiedenis die nog steeds doorgaat.

De ontginning van de Peel heeft zonder meer voor welvaart gezorgd. Die ontginning is nog steeds niet af. Stichting Peel Natuurdorpen streeft naar nieuw innovatief erfgoed met landschapslandbouw. Dit op zo'n manier dat het de schatten uit het verleden versterkt, koppelt aan kansen in het heden en daarmee klaar is voor de toekomst.

Natuurrijk cultuurlandschap

Landschapslandbouw is nieuw erfgoed in de vorm van een natuurrijk cultuurlandschap. Het vormt de basis voor breed maatschappelijk welzijn. Dit door meervoudig functiegebruik van grond te stimuleren, zoals klein wonen in nieuwe natuur op boerenland. Het resultaat: parels van nieuwe natuurlijke cultuurlandschappen, die als een 'gordel van smaragd' door de hele Peel gaan slingeren. Verleden, heden en toekomst harmonieus in elkaar verweven.

Na het verhaal over de turfstekers, zal het glashelder zijn, dat Peel Natuurdorpen niet meer terugverlangt naar 'die goeie ouwe tijd'. Peel Natuurdorpen wil evenmin blijven hangen in het heden, maar vooruit. Aan de slag met de vorming van nieuw natuurrijk cultuurlandschap dat zichzelf bedruipt, doordat er klein in gewoond mag worden. Een landschap dat recht doet aan de historie

van het gebied en met respect voor onze hardwerkende voorouders, die de Peel maakten tot wat ze nu is. Waarbij de landschapsbiografie een handig hulpmiddel is. Hierbij tevens dankbaar gebruik makend van de kansen die de Peel biedt. Denk onder andere aan de wijst- en breukverschijnselen die uniek zijn voor de Peel, waar mogelijk aansluiting zoekend bij Geopark Peelhorst en Maasvallei.

Het weldadige landschap van Bronlaak/ Grootte Slink in Oploo, dient als inspiratiebron. In feite is dit ook een artefact in de woeste Peel! Met dit veelzijdige cultuurlandschap als voorbeeld, moet het mogelijk zijn om een fraai natuurrijk cultuurlandschap te (her) ontwikkelen. Een landschap dat, net als de Grootte Slink, gedragen wordt door veel inwoners uit het gebied. Dat na 100 jaar nog steeds even aantrekkelijk en toekomstbestendig is. Dat recht doet aan cultuurhistorie, de biografie van het landschap, de biodiversiteit, de leefbaarheid in de Peel en bovendien flink voorsorteert op de klimaatopgaven.

Jan Ottens is bestuurslid van de Stichting Peel Natuurdorpen.

Het pionieren in de Peel weer uitvinden

door Peter Hermens

INBRENG ERFGOED

In de Peel wonen pioniers. Dat was zo, dat is zo en dat blijft zo. Al van oudsher geven het arme zandlandschap en de woeste, natte Peelkern grote uitdagingen.

De aardkunde is daarin altijd sturend geweest, want de Peel barst van de breuken. Dat wil zeggen: in de aarde zitten scheuren waar verschillende aardplaten aan elkaar grenzen. Aan de westkant van de Peel loopt de Peelrandbreuk als grens van dit stelsel van breuken. Aan de oostkant van de Peel is dat de Tegelenbreuk. Hier tussen ligt het hoge deel van de Peel: de Peelhorst. De breuken laten

water slecht door. Ook diep in de grond van de Peelhorst loopt het water niet weg door een slecht doorlatende leemlaag. Hierdoor is de Peel van oorsprong heel erg nat.

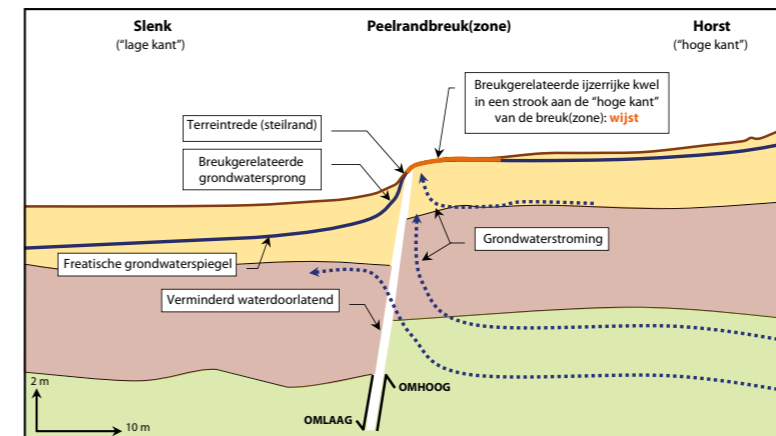
Tot ver in de negentiende eeuw was de Peel een ondoordringbaar moeras. Dat gebied was wel 100.000 hectare groot. Ter vergelijking: de Provincie Noord-Brabant omvat 500.000 hectare.

Aan de randen van de Peel liggen oude, vaak al middeleeuwse, dorpen. De natte Peelkern werd pas veel later in gebruik genomen. Eerst vanaf de randen. In de loop van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw werd het landschap in de Peelkern nog meer naar de hand van de mens gezet.

Dit gebeurde planmatig, door het stichten van nieuwe dorpen in de Peelkern. Het leverde rechtlijnige landschappen op. In eerste instantie was dat landschap vrij kleinschalig. Hier vond je slootjes, greppels, elzen, essen, populieren en "rommelhoekjes".

Grootschalig landschap

Na de Tweede Wereldoorlog maakte het kleinschalige landschap plaats voor een steeds grootschaliger landschap. Er kwam kunstmest, grotere machines en de mogelijkheden om industrieel met de landbouw aan de slag te gaan namen toe. De afgelopen honderd jaar is de schaalvergroting doorgeslagen. Vandaag de dag is er nog weinig herkenbaar van het natte moerasland dat de Peel

© Rimbaud Lapperre

eens was. De oorspronkelijke kleinschaligheid vind je op nog maar een handvol plekken terug. De relatie tussen wonen, landbouw en landschap is lang vanzelfsprekend geweest in de Peel. Rond de oude ontginningen was dat een stelsel van nederzettingen in de Peelrand, "bolle" akkers, beekdalen met hooilanden en kleinschalig verkaveld landschap met vele beplante erfgronden. Maar ook de latere Peelontginning kende een sterke relatie van wonen, landbouw en landschap. Ontginningsdorpen werden gesticht volgens een vast stramien. Een kerk, school, pastorie en dorpswoningen in de kern, met vaak ook een veevoederfabriek van de N.C.B. Woningen voor de landarbeiders aan de rand van de kern en boerderijen op vaste afstanden in de landerijen er omheen. Daar waren gemengde bedrijven de steunpilaren van de lokale economie.

In de moderne landbouw speelt kapitaal een grote rol. Hierdoor, door verregaande specialisatie en door bewust beleden functiescheiding zijn landbouw en wonen steeds verder van elkaar verwijderd geraakt. De Peelkern is een agrarisch industrielandbouw geworden waar de leefbaarheid onder druk staat. De dorpen zijn

meer naar binnen gekeerd en mensen zijn er druk met hun eigen leven. Deze ontwikkeling zie je ook terug in het landschap. Beplante erfgronden zijn verdwenen, intensieve veehouderijen en grote groentetelers worden al maar groter en het landschap steeds slechter te beleven.

Kruispunt

We staan op een kruispunt. Het sterke karakter van zowel de oude als de nieuwe Peel is nog te vinden, maar staat onder druk. De pioniersgeest is aanwezig, maar begint met een eenzijdige kapitaalintensieve focus het argument voor een ramkoers te worden. We moeten in de Peel het pionieren opnieuw uitvinden, dat geeft grote kansen!

Een nieuwe relatie tussen wonen, landbouw en landschap is cruciaal. Dat vraagt om frisse arrangementen in het buitengebied: het verbinden van deze tegenwoordig gescheiden werelden is niet meer zo vanzelfsprekend als het was. Peel Natuurdorpen biedt hiervoor een inspirerende oplossingsrichting.

Een uitdaging in het ontwerp van het landschap vormt het verweven van het grote rechtlijnige Peelkernlandschap met nieuwe vormen van landschapsbouw en logische

overgangen naar de Peelranden. Ook op dat vlak is in het verleden in de Peel gepioneerd. Er zijn landgoederen gesticht waarin een afwijkende ontwerptaal op een passende manier is geïntegreerd. De (Nederlandse) landschapsarchitectuur kent een rijke traditie van mengvormen in ontwerpstyl: de Peel verdient in de 21ste eeuw ook een eigen, vernieuwende gemengde stijl. Daarbij zullen bestaande kwaliteiten richtinggevend zijn in het perspectief op de toekomst. Het gaat hier om "inweven", niet om vervangen.

Boerinclusief

Het opnieuw pionieren, gaat ook over het ruimte geven aan de aarde, de aardkunde en de biologie. Het huidige gebruik zet het bodem- en watersysteem van de Peel onder druk, door nieuwe mengvormen kunnen we bijvoorbeeld breuklijnen herstellen, het water weer de ruimte geven en bodems van het middeleninfuus afhalen.

Dat het landschap boerinclusief moet blijven, staat als een paal boven water. Dat is cruciaal voor de vermenging van landbouw, wonen en landschap die samen een unieke en draagkrachtige vestigingsvoorwaarde kunnen vormen in de Peel. Het herijken van de positie en betekenis van het boerenbedrijf in de Peel is dan wel van belang. Zij zullen een bredere maatschappelijke rol gaan spelen in de transitie van de Peel. Wat we deden met de ontginningsdorpen voor de landbouw en streek economie, kunnen we herhalen met Peel Natuurdorpen voor een duurzaam en toekomstbestendig landschap rond leefbare gemeenschappen.

Peter Hermens is landschapsarchitect en eigenaar van Werkend Landschap.

Meedoen en meepraten

door Henk van den Berg

PARTICIPATIE EN DIALOOG

Meedoen en meepraten - participatie en dialoog in ambtelijke termen - zijn niet weg te denken in een democratie. Er is wel iets vreemds aan de hand met de democratie. Iedereen lijkt ernaar te verlangen maar weinigen geloven er nog echt in. Het vertrouwen in democratische instellingen is tanende. Vooral het wantrouwen richting politieke partijen is groot. Daar staat weer tegenover dat de belangstelling voor politiek groter is dan vroeger.

Er is geen sprake van apathie. Er is zelfs een groeiende groep mensen die enthousiast en bevolgen betrokken is bij burgerinitiatieven. Peel Natuurdorpen is zo'n burgerinitiatief met een grote aantrekkingskracht. In het concept komen elementen (nieuwe natuur, landbouw en wonen) samen die heel veel burgers zien als kansrijk voor het oplossen van een aantal vraagstukken waarvoor de overheid geen

stappen weet te zetten. Waar burgerinitiatieven als Peel Natuurdorpen denken en handelen vanuit vertrouwen, speelt controle en regelgeving de overheid parten. Het zijn twee werkelijkheden die soms haaks op elkaar staan. Het is een uitdaging vanuit een gedeelde visie op participatie en dialoog samen knelpunten op te lossen.

Luisteren

Participatie is niet hetzelfde als draagvlak creëren. Een zorgvuldig participatieproces vergroot wel het draagvlak. Naar elkaar luisteren vanuit verbondenheid betekent nog niet dat er een voor iedereen wenselijk en gedragen plan komt. De belangen kunnen immers verschillend zijn. De kans is wel groter dat alle argumenten en belangen zorgvuldig afgewogen worden voordat er een besluit genomen wordt.

Dialoog vanuit open hart betekent empathisch luisteren en je verplaatsen in het perspectief van de ander. Vanuit contact, ontmoeting en verbinding met bevolgenheid en overtuiging zoeken naar aanknopingspunten. Wat is de kern van het vraagstuk, wat verbindt partijen en wat kunnen verschillende partijen voor elkaar betekenen? Geen cynisme, beschuldiging en uitsluiting, maar het belang van het groter geheel centraal stellen. Op die manier is het mogelijk op een pragmatische wijze in gezamenlijkheid knelpunten op te lossen.

Het vraagt om een nieuwe en andere manier van kijken en werken. Peelnatuurdorpen werkt vanaf de start van onderop, ook

wel bottom-up genoemd. Alles gebeurt in samenspraak met de boeren. Zij zijn de initiatiefnemers en het hele project is van, met en door de boeren. De kernwaarde die het eigenaarschap bijdraagt aan de gemeenschap, is bezieling en passie voor het gezamenlijke doel: een leefbare Peel. Het Peelgevoel is heel breed aanwezig. De lokale boeren manifesteren zich als kenners en beheerders van het gebied. Zij hebben de sterke overtuiging dat onderlinge verbondenheid de kwaliteiten van het gebied ten goede zal komen. Stuk voor stuk presenteren zij zich als ambassadeur van de Peel.

Meedenken

Maashorst is een gemeente die burgers vraagt mee te denken. Zij staat open voor burgerinitiatieven en heeft een grote bereidheid de beweging van onderop te volgen. Een beweging die in alle opzichten naadloos aansluit bij de omgevingsdialoog waarvan in de nieuwe Omgevingswet sprake zal zijn. Omdat Peel Natuurdorpen zo van onderop werkt, heeft Maashorst zich bijna als vanzelf aangesloten bij deze werkwijze. De gemeente heeft een projectleider aangesteld die besluitvorming binnen het College van Burgemeester en Wethouders en de gemeenteraad voorbereidt met betrekking tot een demo-locatie in het dorp Zeeland. Een publieksavond voor bewoners van de directe omgeving van de demo-locatie leidde tot stevige reacties over het inrichtingsvoorstel. Om ruimte te geven aan deze reacties en mogelijke alternatieven te onderzoeken zijn er gesprekken op huiskamerniveau gevoerd over de uitwerking van de demo-locatie

met deze bewoners. Gemeente Maashorst en Peelnatuurdorpen trekken gezamenlijk op om nieuw cultuurlandschap te ontwikkelen. Het is een stap in de richting van nieuw erfgoed waarbij kenmerken uit het verleden een plaats krijgen in het toekomstig Brabants erfgoed. Een mooi voorbeeld is hoe de demo-locatie benut wordt om breuklijnen zichtbaar te maken en wijstherstel te organiseren.

Het is van groot belang rechtvaardig om te gaan met tegengestelde waarden die gemeenschappen aan hetzelfde culturele erfgoed verbinden. Op publieksavonden komt duidelijk naar voren dat bezoekers naast kansen ook bedreigingen zien. Rust en ruimte in

het gebied wordt door iedereen als een belangrijke doelstelling gezien. Nieuwe natuur zal dat zeker bevorderen. Meer wonen mogelijk maken in het gebied kan daarentegen op gespannen voet staan met rust en ruimte. Het wordt door sommige bewoners gezien als een bedreiging voor het gebied.

Zowel Peel Natuurdorpen als de gemeente Maashorst willen door participatie en dialoog werk maken van een meer leefbare Peel.

Henk van den Berg is kwartiermaker voor de demolocatie Heihorst in Zeeland. Hij was jarenlang wethouder van de gemeente Heumen en is momenteel voorzitter van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap.

Peel Natuurdorpen als voorbeeld

door Guido Enthoven

VOORBEELDWERKING EN KENNISDELING

Peel Natuurdorpen is een inspirerend project dat bij veel mensen tot de verbeelding spreekt. Het project combineert verschillende doelen en kan daarmee bijdragen aan een aantal grote opgaven waar Nederland mee te maken heeft, zoals wonen, natuur en biodiversiteit, stikstof en een toekomstperspectief voor boeren.

Inmiddels zijn er in Nederland een reeks initiatieven die erop gericht zijn om te komen tot vormen van functiecombinatie van agro, natuur en wonen. Soms zijn de initiatiefnemers boeren, in andere gevallen is het een groep aspirant-bewoners die met elkaar een plek zoeken om in harmonie met de natuur te leven. Deze groepen hebben behoefte aan inspiratie en praktische tips en handvatten om hun dromen en ambities te realiseren. Peel Natuurdorpen wordt door velen als een voorbeeldproject gezien.

Het gaat daarbij om de volgende elementen:

- *Visievorming.* Peel Natuurdorpen schetst een toekomst die een mooie verbinding legt tussen het verleden en de toekomst van het gebied.
- *Bestuurlijke besluitvorming.* De afgelopen jaren zijn vanuit Peel Natuurdorpen een reeks acties ondernomen om de verantwoordelijke Gedeputeerden, wethouders, Provinciale Staten gemeenteraden en ambtenaren actief te betrekken.
- *Kaders en randvoorwaarden.* Ieder project heeft

behoefte aan kaders. In Peel Natuurdorpen zijn de kaders ontwikkeld voor o.a. het minimaliseren van de ecologische footprint, landschappelijke inpassing en de participatie van bewoners, waar andere projecten gebruik van kunnen maken.

- *Juridische inpassing.* Functiecombinatie zoals bepleit door Peelnatuurdorpen past meestal niet in de bestaande regels. Dit vergt aanpassingen in bijvoorbeeld de Omgevingsvisie, het gemeentelijk Omgevingsplan en de provinciale Omgevingsverordening. Peel Natuurdorpen levert voorbeeld-artikelen die ook voor andere initiatieven bruikbaar zijn.

Peel Natuurdorpen is hiermee leerzaam voor verschillende doelgroepen:

1. Boeren en landeigenaren die open staan voor nieuwe vormen van functiecombinatie en die daarbij ook de kwaliteiten en de geschiedenis van het gebied in ere willen houden of herstellen.
2. Bewonersgroepen die zoeken naar stukken land voor het combineren van wonen, natuur en agro, met als doel om te leven in harmonie met de natuur en met de geschiedenis van de plek.

3. Gemeenten en provincies die kansen zien voor het oplossen van verschillende ruimtelijke opgaven en die erfgoed als belangrijke waarde mee willen nemen bij de transitie van het landelijk gebied.

Kennisdeling

Voor Peel Natuurdorpen is kennisuitwisseling van groot belang. Daarom vindt al enkele jaren een goede samenwerking plaats met het Testlab Nieuwe Natuur en Klein Wonen. Dit is een initiatief van het Instituut voor Maatschappelijke Innovatie en De Natuurverdubbelers met ondersteuning van de ministeries van LNV en BZK. Het doel van het Testlab is het versnellen van de realisatie van de combinatie van kleinschalig wonen en nieuwe natuur om zo bij te dragen aan de doelstellingen rondom natuur, klimaat en wonen. Dit is in lijn met de wensen voor meervoudig ruimtegebruik, zoals onder andere vermeld in de rapporten: Brabantse omgevingsvisie 2018 en Bos voor de toekomst).

Kennisuitwisseling vindt plaats aan de hand van bijeenkomsten waarbij vertegenwoordigers van gemeenten, provincies en initiatiefnemers samenkomen om gezamenlijk vraagstukken te bespreken en ervaringen uit te wisselen. Het kan daarbij gaan om specifieke vragen omtrent regelgeving en de nieuwe Omgevingswet. Naar behoefte is er ook aandacht voor: samenwerking, businesscase, communicatie, ecologie en landschappelijke inpassing, en het organiseren van draagvlak op politiek en maatschappelijk niveau. Binnen deze trajecten brengt ieder zijn of haar eigen expertise en ervaringen in. Regelmatig wordt daarbij een spreker gevraagd vanuit Peel Natuurdorpen om dit project nader toe te lichten. Peel Natuurdorpen onderhoudt zelf een informatieve website, organiseert cursussen (landschapslandbouw) voor deelnemende boeren en symposia, zoals op 9 juni nog in Oploo. Ook komen er demodagen voor een zo breed mogelijk publiek zodra de demolatie er eenmaal is.

Onder het regime van de nieuwe Omgevingswet zal deze vorm van functiecombinatie waarschijnlijk aanpassingen vereisen in de Omgevingsvisies, Omgevingsplannen, de provinciale Omgevingsverordening en tenslotte het Omgevingsplan.

- *Omgevingsvisie.* Zowel provinciale staten als de gemeenteraad moeten een omgevingsvisie vaststellen. De omgevingsvisie bevat de hoofdlijnen van het beleid voor de fysieke leefomgeving voor het gehele grondgebied.
- *Omgevingsverordening.* Provinciale staten kunnen de provinciale omgevingsvisie vertalen in instructieregels die de gemeente moet hanteren bij het vaststellen van

een wijziging van het omgevingsplan of het verlenen van een omgevingsvergunning. De provinciale instructieregels staan in de Omgevingsverordening.

- *Omgevingsplan.* Het gemeentelijk omgevingsplan bevat regels over activiteiten die gevolgen kunnen hebben voor de fysieke leefomgeving. Als een bouwplan in strijd is met de regels mag het niet uitgevoerd worden.

In het kader van Peel Natuurdorpen zijn formats en voorbeeldpassages ontwikkeld voor deze verschillende beleidsdocumenten op het gebied van ruimtelijke ordening. Hierdoor kunnen andere overheden eenvoudig gebruik maken, door deze passages over te nemen in hun eigen plannen, al dan niet aangepast aan de specifieke lokale situatie.

Daarnaast zullen verschillende stappenplannen ontwikkeld worden vanuit het perspectief van de belangrijkste actoren: gemeente, provincie, boer/landeigenaar, andere initiatiefnemers (kandidaat-bewoners). Dit mondt uit in een overzicht met mogelijke bepalingen voor de contracten tussen boeren en bewoners en voor de statuten van een vereniging van bewoners.

De afgelopen jaren is er ook via artikelen in o.a. Trouw, Het Financieel Dagblad en Groen aandacht geschonken aan Peel Natuurdorpen. Daarnaast is er een speciale website van het Testlab waarop recente ontwikkelingen gedeeld worden met het netwerk: <https://www.testlab-nkw.nl/>. PND heeft een eigen site met veel informatie: <https://peelnatuurdorp.nl/>. Ook worden excursies georganiseerd, voor belangstellenden en voor politici. Er is een cursus Landschapslandbouw voor mensen die een dieper inzicht willen krijgen in deze multifunctionele benadering. Via webinars en o.a. in samenwerking met de Nederlandse Vereniging van Rentmeesters wordt inbedding in de beroepspraktijk gezocht (webinar 27 juni 2023, deelname 80 rentmeesters). De leeromgeving van de Erfgoeddeal biedt daarbij nieuwe mogelijkheden voor kennisdeling. PND is inmiddels als praktijkvoorbeeld onderzocht door verschillende vakgroepen van de WUR (Wageningen Universiteit) en de HAS (Hogere Agrarische School).

Mr. dr. Guido Enthoven
Instituut Maatschappelijke Innovatie
Testlab Nieuwe Natuur en Klein Wonen.

Wonen in het buitengebied

door Maarten Geerts

HOE LOS JE ZWARE RUIMTELIJK OPGAVE EENVOUDIG OP?

Het idee landschapslandbouw bestaat uit een aantal onderdelen. Dat zijn nieuwe woningen in de vorm van tiny houses, nieuwe natuur en fraaiere landerijen. Al die onderdelen op zich zijn niet nieuw in het ruimtelijke beleid in Nederland. De onlosmakelijkheid van wonen in tiny houses in het buitengebied bij die nieuwe natuur en fraaie landerijen is wel nieuw.

Eén deel van dit planconcept past niet in de manier waarop het ruimtelijke beleid in elkaar zit. Het ruimtelijke beleid is er op gericht om te voorkomen dat je zomaar gaat wonen in het buitengebied. Een grote opgave om de landschapslandbouw te realiseren zoals we willen is het ruimtelijke beleid aan te passen. Want het deel "wonen" hoort er onlosmakelijk bij.

Problemen

Een grote valkuil bij het aanpassen van het ruimtelijke beleid is dat er snel gedacht wordt in allerlei mogelijke "problemen". Hierbij staat "problemen" tussen aanhalingstekens, want de achtergrond van die "problemen" is dat het hele begrijpelijke aspecten zijn in het ruimtelijke beleid. Denk aan de gevolgen van de natuur en de natuurregelgeving, akoestisch onderzoek, of er boeren niet gehinderd worden door de nieuwe woningen, of het leefklimaat van de bewoners wel goed genoeg is etc. etc. Allemaal logische en goede vragen. En al deze vragen kosten veel tijd en geld om goed op te lossen. Want, al is het allemaal taai en kostbaar: wonen in het buitengebied verdraagt zich vaak prima met andere functies. Alleen is het tot nu toe niet de wens om dat toe te laten want het zou tot een flinke verandering van dat buitengebied leiden wat ook nadelen heeft.

Bij het ruimtelijke ordeningsspoor staan dus heel veel regels van heel veel andere beleidsterreinen centraal. Dat alles komt dan samen in taai juridische procedures als je een bestemmingsplan maakt. En toch is dát niet de grote

opgave waar we voor staan in het ruimtelijke beleid. De echte opgave is de geesten van onze bestuurders - en daarmee van ons allemaal - mee te krijgen voor dat ene dingetje dat nieuw is: wél wonen in het buitengebied. Dat is de enige echte vraag die beantwoord moet worden in de ruimtelijke ordening. Alle andere zaken zoals bodem- en natuuronderzoeken, andere regelingen en juridische procedures zijn er ook, maar die staan niet centraal bij het oplossen van de ruimtelijke ordeningsvragen.

Maarten Geerts werkt als planoloog bij Buro SRO voor een breed scala aan opdrachtgevers. Buro SRO werkt als stedenbouwkundig adviesbureau samen met opdrachtgevers en gemeenten aan de ruimtelijke opgaven van vandaag.

Gemeente Maashorst toont lef

door Gijs van Oorschot

TRANSITIEOPGAVE

Het initiatief van de Stichting Peel Natuurdorpen lag al even bij vele gemeenten, waaronder de gemeente Maashorst, op de plank. Ze pakken het gretig op, maar leggen het vervolgens - met de handen in het haar - weer weg.

Het initiatief geeft invulling aan de vele ambities waarmee de overheid maar al te graag aan de slag wil. Een greep uit die ambities: meer natuur, betaalbaar en duurzaam wonen en de agrarische sector nieuw toekomstperspectief bieden door deze te faciliteren

in een ontwikkeling naar hernieuwde landbouw. Dit betekent onder ander inzetten op vergroten van de biodiversiteit, het creëren van een vruchtbare bodem waarmee onder andere biobased - met bouwmaterialen van dierlijk of natuurlijke materiaal - kan worden gebouwd, geen vervuiling en gebruik van duurzame energie. Dat alles met als doel om samen te werken aan een leefbare Peel.

Bureaucratie

Waarom ligt zo'n initiatief bij de overheid dan zo lang op de plank? Het initiatief is zo vernieuwend dat het op vele onderdelen botst met onze bureaucratie. Oftewel: ambities zijn mooi, maar ze moeten wel passen in beleid en de wet- en regelgeving. Als overheid zijn

Daarbij is vertrouwen essentieel. Vertrouwen in elkaar, in het plan en dat het goed gaat komen. Dat gaat met vallen en opstaan, maar de gemeente Maashorst pakt door. Medio 2022 heeft de gemeente een projectplan vastgesteld en in januari 2023 is besloten om onder voorwaarden toestemming te verlenen voor de realisatie van een democatatie in de Heihorst te Zeeland.

Intensief samenwerken

Dit kan alleen door intensief samen te werken met alle betrokkenen. De gemeente Maashorst neemt afwisselend met de stichting Peel Natuurdorpen het initiatief in het proces en probeert om betrokkenen op diverse manieren op de juiste momenten bij elkaar te brengen. Boeren, buurtbewoners, de waterschappen Aa en Maas en De Dommel, de gemeenten Maashorst, Boekel en Land van Cuijk, de provincie Noord-Brabant, NOVEX de Peel, Buro SRO, Instituut Maatschappelijke Innovatie, GoTinyLiveFree, Werkend landschap en andere betrokkenen zoals Creabitat, Landdrift en Verte Natuurontwikkeling.

Allemaal leveren zij vanuit hun expertise input om te komen tot

een zo optimaal mogelijk plan voor de realisatie van de democatatie.

Mooi om te constateren is dat er door het uitwisselen van kennis en het voeren van gesprekken veel wordt geleerd van elkaar en van waaruit de verbinding met elkaar en de verbondenheid aan het initiatief groeit. Dit is essentieel om vanuit een gezamenlijke ambitie met bijbehorende doelen tot de realisatie van de democatatie te komen. Deze doelen worden concreet, zodat we straks de democatatie gezamenlijk kunnen monitoren en evalueren. Zover zijn we nog niet, maar de inzet is om nog dit jaar een definitief besluit te nemen waarna de realisatie van de democatatie werkelijkheid gaat worden.

Gijs van Oorschot is projectleider Gebiedsontwikkeling bij gemeente Maashorst.

we daarin nu niet zover om met zo'n initiatief direct aan de slag te kunnen. Dit initiatief vraagt aan de overheid om lef, overtuiging en doorzettingsvermogen om buiten de huidige lijntjes te kleuren om dit initiatief toch mogelijk te maken. Dat is spannend. Het vraagt om flexibiliteit in het proces en op inhoud, om concessies te doen, ongebaande wegen te bewandelen en soms zelfs stil te staan bij het kiezen van woorden om vooruit te kunnen komen. Het vraagt aan mensen om af te stappen van de zekerheid. Hier is een zoekende manier van werken nodig.

Een grondhouding die flexibel is, kan anticiperen op wat er gebeurt tijdens de verdere planuitwerking.

Grensgebied in de noordelijke Peel

door Tjeu van Ras

Kleine en grote Graspeel heette het in de volksmond. De Kleine Graspeel verbindt de Kerkstraat in Zeeland met de Langenboomseweg en de Graspeel, die loopt van diezelfde Langenboomseweg richting Langenboom. Aan de rand van het dorp Zeeland, waar bewoners van het eerste stuk kerkten in de parochie Zeeland en die vanaf wat nu de Peelweg is in Langenboom. Het is het noordelijke puntje van de Peel.

De straat is een soort grensgebied, niet alleen wat betreft parochie, maar ook wat betreft dialect. De Langenboomse bewoners van de Graspeel spreken het dialect van het Land van Cuijk, daar is het huis en thuis, heel anders dan het huis en thuis in het Zeelandse deel. De mensen aan weerszijden kenden elkaar wel, maar de parochiegrenzen zorgen voor ieders eigen oriëntatie. Er was één terrein waar wel werd samengewerkt: de politiek. De Zeelandse bewoners van de parochie Langenboom stemden bij verkiezingen in Zeeland. Er was samenwerking op dat vlak, want van 1962 tot 1966 was Martien van der Burgt wethouder. Hij woonde het Zeelandse deel van de parochie Langenboom.

Grensscheiding

Als kind opgroeiend op de 'Zeelandse' Graspeel speelde die grens geen rol. Er was nog geen Peelweg, die daar pas in de jaren '50 voor een daadwerkelijke grensscheiding zou zorgen. De Graspeel, het grote landbouwgebied was speelterrein voor kinderen. Rijk aan begroeiing, van bomen tot een rijke schakering aan planten en struiken die gedijen in een nat gebied. Want dat was het, nat. Na een regenperiode moeilijk toegankelijk. In dat gebied lag de 'witterskuil', uit de tijd dat de Graspeel 'gemeene grond' was, publiek eigendom waar de boeren hun vee konden laten grazen en waar in die plas water het vee kon drinken. Gevaarlijk, zo vertelden de ouders tegen hun kinderen. Gevaarlijk om in te zwemmen en om op te schaatsen. Daarmee meteen verleidelijk om er naar toe te gaan.

Boeren waren het die aan de Graspeel woonden. Boeren die grond aan huis hadden en in de Graspeel, maar bijna allemaal ook grond in de Peel, het noordelijk gedeelte van dat gebied. Zoals bij ons, met grond in de Wanroijse Peel. We noemden het 't Startje, het staartje. Later bleek dat een verbastering te zijn van de Staartjespeel, die zich uitstrekt van Odiliapeel richting Wanroij. Grond die lag aan wat nu de de

Noordstraat heet. Met nieuwe boerderijen die werden bewoond door 'emigranten' uit plaatsjes als Boekel en Schaijk. Vóór de aanleg van de Peelweg bereikbaar via de Trentse Bossen, richting Vliegbasis Volkel en Odiliapeel. Later via de provinciale weg met als bijzondere herkenningspunten het defensiekanaal met zijn kazematten.

Terug naar het landbouwgebied de Graspeel van nu, nog steeds de noordelijke rand van de Peel. De ruiverkaveling van de jaren '60 van de vorige eeuw heeft het gebied ingrijpend veranderd. Wat heet, van het oude landschap is niks meer over, alleen de Graspeelloop met aan de oostkant de houtwal. Het is een polderachtig landschap geworden, met een rechte wegverbinding tussen de Reekseweg in Zeeland en het Langenboomse gedeelte van de straat de Graspeel. Goed voor een efficiënte en intensieve bewerking. Één naam is gebleven: de Witterskuil, de naam van een varkensboerderij annex hondenfokkerij vlakbij de plek waar ooit die echte waterplas was.

Tjeu van Ras is gepensioneerd dagbladjournalist.

De Graspèl vruuger

De Graspeel van rond de Tweede Wereldoorlog omschreven door Leo van der Heijden.

Hij is in 1943 geboren aan de rand van de Graspeel op de Hoefkens in Zeeland. Leo beschrijft treffend dat nagenoeg elke Zeelandse boer een stukje grond in de Graspeel had en de reden ervan. **Die kleine percelen in de Graspeel waren omzoomd met houtwallen en heggen (ideaal voor de kachel) en goed voor een enorme rijkdom aan biodiversiteit. Dit in contrast met andere delen van de Peel waar het grote rechte stukken grond betreft.**

Hier een deel van zijn verhaal. Voor het hele verhaal: zie 'Heden Verleden' van buurtschappen Kreitsberg, Duifhuis en Hoefkens.
Bron: Heemkundekring Zeeland.

De Graspèl waar vruuger un hiel nat drassig stuk grond. Host elke boer van Zeland hai dor wel ergens een stukske grond. Dor ware veul percele die mar unne goeie halve buunder groet waare. Dieje Graspiejelse grond han ze noddig um als ze un hiel dreug joar kriggu, dan konden ze door nog liggelijk un gruuu spierke haolen um de koei on de vreet te hauwen.

Um elk perceel lag un slótje mè un heg van mest Elzenhout mè hier en door unne bandepot (wilgenstruik) ertussen. Elzenhout waar 't moiste hout um dor rijsbossen van te maken um de kachel en 't fornuisplot te stoken.

In de Graspèl groeide in de lente ôk altijd unnen hoewp bloemen. Dor waren stukken bij die paars keken van de kikvorsbloemen (pinksterbloemen) en unnen hoewp roei koekoeksbloemen mè wa spauw in dur oksel, wissan wij urst da dor un bisje in zaat. Ok botterbloemen han dor goeie schik. Dikke vette hommels zaagde door ok zat.

Als ge van de natuur hield, dan waar de Graspèl echt moi um dûr hen te loewpen, veural s'ovens in de griebelgrauw. 't Waar dan altijd net of de beum mè mekaar protte. En ge hurde nog liggelijk ergens un krey of unnen ekster of un duif. En as ge oew eige mar langgenoeg stil kont hauwe dan zaagde wel oit unnen ulling of unnen eierwezel loewpe en haos remmelen. As ut veul regende dan zaagde ok overal van die groewte dikke slèkke me van die groewte horres kruipen en opzij veuron zaat un getje, net of ze dur un oewg han. En in de witterskuilen dor zaat ok vanalles, van die groewte bruin kikvorsen en in de lente dikkoppen en salemanders mè un roei buikske en bloedzuigers. Mar in den herfst waar 't er oit unne groewte poelizooi, zonder lâârze kwaamde er nie dreugvoets dur.
Zo dé waar zôn bietje van den auwe Graspèl.

Peel Natuurdorpen

www.peelnatuurdorp.nl
info@peelnatuurdorp.nl